

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

RIČ ZA ZAGORSKE BREGE

AUGUST KOVAČEC, RJEČNIK GOVORA JESENJA (GRADA)

Gornje Jesenje: Općina Jesenje; 370 str., 2020.

*Samo sem bregima dragim obečal
Da vrnul se bum nazaj...*

U hrvatskoj dijalektnoj leksikografiji, u okviru njenih teorijskih promišljanja te u samoj praksi stvaranja rječnikā, ustalila se prema načelu autorstva podjela dijalektnih leksikografskih ostvarenja na dvije velike grupacije: na rječnike kojima su autori jezikoslovci (mahom dijalektolozi) te na one leksikografske naslove kojima su autori amateri, marni zaljubljenici u materinji idiom. Uz negativne konotacije kojima je epitet ‘amaterski’ obično opterećen, valja naglasiti da je među potonjim djelima raspon od jednostavnih glosara do rječnikā s razvedenim leksikografskim postupcima doista širok. Akademik August Kovačec, formalnim obrazovanjem i vrhunskim dostignućima romanist svjetskoga glasa, u našim bi dugim razgovorima¹ uvijek preskromno

naglašavao da je on u hrvatskoj dijalektologiji – tek amater. No, kajkavski klinovi u bogatoj bibliografiji akademika Kovačeca govore upravo suprotno, kao i *Rječnik govora Jesenja* koji je u izdanju Općine Jesenje objavljen 2020. i koji obasiže nešto više od 6500 natuknica. Autorovo duboko i intimno poznavanje naslovnoga govora, u kombinaciji s izvrsnim poznavanjima metoda i uzusa izrade dijalektnih rječnikā te cjeloživotnim iskustvom prekaljena lingvista, rezultiralo je djelom koje nakon dugih 65 godina od objave Jedvajeva opisa bednjanskoga idioma te novijih opisa niza kajkavskih govora zaslugama Anite Celičić, pozicionira zagorske govore na višu

podupiru Akademijina Zaklada i lokalne zajednice te koji okuplja kajkavologe različitih interesa.

Sudjelovanjem na spomenutome projektu autorica ovoga prikaza imala je privilegiju surađivati s Akademikom i učiti od njega, o znanosti, nesmiljenim sustavima u kojima smo svi nevoljko sudionicima, o životu.

¹ Akademik August Kovačec voditelj je znanstvenoistraživačkoga projekta *Popunjavanje bjelina na suvremenoj i povijesnoj kajkavskoj jezičnoj karti* koji pri Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti financijski

razinu poznavanja toga dijela kajkavštine. Paradoksalna je i nedovoljno osviještena činjenica da je Hrvatsko zagorje, u široj javnosti percipirano kao simbol *kaja*, u okvirima hrvatske dijalektologije i u usporedbi s poznavanjem drugih kajkavskih predjelā zapravo relativno slabo istraženo.

Preimenovanja dijalekta koji u vrlo grubome vertikalnom potezu seže od sjevernoga ruba zagrebačkoga prstena do graničnoga pojasa sa Slovenijom sjevernije od Bednje i koji zauzima geografski širok pojas sugeriraju da konačan sud i o prostiranju i o prirodi te apstraktne dijalektološke jedinice još nije donesen. Krenemo li od početaka terenskih nalazā i sinteza, područje Jesenja u terminologiji i klasifikaciji Stjepana Ivšića, a potom i Dalibora Brozovića, sasvim je bjelodano bilo dijelom zagorsko-međimurske grupe govora, odnosno zagorsko-međimurskoga dijalekta. Skromnim, ali kontinuiranim istraživanjima toga prostorno veoma opsežnoga entiteta, od 90-ih godina 20. st. pa naovamo, ta se cjelina na karti narječja cijepa, uz emancipiranje šest 'novih' dijalekata (što po akcenatskome, što po vokalskome kriteriju, najčešće kombinacijom obaju). Većinski jednoakcenatski prozodijski sustavi na zapadu i sjeveru teritorija okupljaju se u gornjosutlanski i međimurski

dijalekt. Posebna, 'atipična' sudbina odraza jata izdvojila je plješivčkoprigrorske govore, dok su refleksi izjednačenih *ǫ i *! iznjedrili preostale dijalekte današnje klasifikacije: samoborski, varaždinsko-ludbreški te središnjozagorski². Međutim, tu podjele i klasifikacijske nedoumice ne staju. Zahvaljujući osobitom vokalizmu iz korpusa središnjozagorskih govora izdvaja se skupina govora oko Bednje pa se u skladu s tim cijeli dijalekt na već antologijskoj *Karti kajkavskoga narječja* Mije Lončarića iz 1996. imenuje kao bednjansko-zagorski. U novijoj inačici *Karte*³ dijalekt je opet imenovan kao središnjozagorski s istaknutom važnom izofonom oksitoneze koja ga presijeca na tri dijela. U takvoj lingvogeografskoj konstelaciji opis i rječnik govora Jesenja, pozicioniranog između Krapine i Bednje, došao je u pravi čas. Odgovornost Rječnika u rasvjetljivanju zamršenih sinkronijskih odnosa među naoko sličnim govorima bila je velika, a da je zadatak odrađen u skladu s visokim očekivanjima struke, pokazat ćemo u odlomcima koji slijede.

² Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga, str. 144.

³ Objavljena u članku: Vranić, Silvana – Sanja Zubčić. 2018. Hrvatska narječja, dijalekti i govori u 20. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika*, 5. knjiga: *Dvadeseto stoljeće – prvi dio*. Zagreb: Croatica, 525–579.

Sudeći upravo po spomenutoj izoglosi koja ga na dijalektološkim zemljovidima zaokružuje, mjesni govor Jesenja dijelom je akcenatski konzervativnih kajkavskih sustava. Primjeri u Rječniku i u ostalim autorovim radovima koji se bave tim govorom to nam i potvrđuju. Međutim, tu valja oprezno naglasiti jednu činjenicu na koju i sam autor u svojim djelima upozorava: građa je sustavno prikupljena 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća, metodom spontanijih zapisivanja u različitim neformalnim govornim činovima i situacijama. Prema zapisivaču, akademiku Kovačecu, sve do konca 80-ih godina prošloga stoljeća „mjesni je govor ostao razmjerno stabilan i njime su se svi stanovnici služili u međusobnoj svakodnevnoj komunikaciji”⁴. Uz toliki vremenski odmak i uz svjedočenje jezičnim promjenama koje se posebice u novije vrijeme stubokom izmjenjuju, pošteno je reći da je ovaj Rječnik zrcalo govora iz perioda druge polovice prošloga stoljeća. No, to ne umanjuje njegovu vrijednost, već upravo suprotno. U dijalektologiji koja je dijelom genetske lingvistike i koja strebi tomu da razmrsi dijakronijske procese, podatci su koje nam jesenjanski rječnik nudi uistinu dragocjeni. Prema njima govor

4 Kovačec, August. 2019. Sklonidba imenica u govoru Jesenja. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 23, 1–32.

je Jesenja u datome vremenskome presjeku čuvao u dugome slogu sedmeročlani vokalski sustav s diftonzima u sastavu koji odgovara vokalskim sustavima okolnih govora, na što i sam autor u svojim radovima skreće pozornost, usporedivši ga s vokalizmom obližnjeg Svetog Križa Začretja. Čuvao je i akcenatski sustav s uglavnom starim mjestom naglasaka (usp. npr. *klabašica*, *živâd* i dr.), a u morfologiji nesinkretizirane relacijske morfeme u množini imeničke sklonidbe. Korisnike Rječnika moglo bi zbuniti znakovlje koje autor rabi pri zapisu nekih prozodema i koje u tom segmentu odskače od tradicionalne transkripcije. U međuovisnosti vokalskoga i prozodijskoga inventara riječ je o interpretaciji po kojoj se slijed prednaglasne dužine i kratkoga naglasaka (koji autor zbog njegovih fonetskih karakteristika nazivlje tromim i kao takvog smatra fonološkim čimbenikom) tumači kao dvosložni i dvovršni naglasak. Naime, „pod tromim iza (nekadašnje) prednaglasne dužine dolazi isključivo nenaglašeni inventar samoglasničkih fonema, a pod (nekadašnjom) prednaglasnom dužinom dolazi puni sustav naglašenih samoglasničkih fonema”⁵. Bilježi se znakom ˇ pa je u takvom rasporedu inventar naglasaka četveročlan (˘, ˆ, ˇ, ˇ), a oksitoneza

⁵ Kovačec, isto, str. 4.

je u povlačenju i zabilježena je reliktno, što se podudara s izoglosom na spomenutoj recentnijoj Lončarićevoj *Karti kajkavskoga narječja*, ali i spoznajama istraživača susjednih idioma.⁶

Prije glavnoga dijela Rječnika donesen je popis leksikografskih postupaka odnosno objašnjenje ustroja članaka iz kojeg je razvidno temeljito poznavanje načela leksikografske obrade svih promjenjivih vrsta riječi. Kod nepromjenjivih riječi posebna je pažnja usmjerena na obradu prijedloga budući da članak uključuje i njihove fonološke inačice. Emotivna komponenta autorove privrženosti zavičaju i obitelji izrečena je ovdje u kraćem poglavlju *Zahvala*, uvrštenom kao prolog leksičkoga blaga koje slijedi. Kao i uvijek kod djela ovakva opsega i ovakve sadržajne okosnice, sluh su za ovaj Rječnik imali mnogi. Uz tehničku podršku obitelji i suradnika pri prijepisu građe s rukopisnih kartica, izdvojila bih ovdje one koji nerijetko ostaju na marginama pri pobrojavanju zasluga: brojne izvorne govornike koji su godinama izdvajali svoje vrijeme u težnji da se njihov *kaj* trajno zabilježi. Iz redaka akademika Kovačeca saznajemo da su u kuću njegove obitelji dolazili

„mnogi dobri znalci mjesnoga jesenjanskoga govora” (Rječnik, str. 17). Rezultat tog velikog truda i rada vidljiv je u konačnici na 346 stranica s gusto ispisanim rječničkim člancima.

Rječnik u nastavku slijedi osnovna načela strukturiranja leksikografskoga članka. Članci se ne nižu dvostupačno, već *in continuo*, u formi nevezana teksta, no osim drugačijega vizualnoga dojma, to ne umanjuje meritum kvalitetne obrade. Minimalno je leksikografski članak sastavljen od triju sastavnica – natuknice koja je grafički istaknuta masnim slovima, gramatičke odrednice te standardnojezičnoga ekvivalenta – u obradi odnosnih pridjeva te priloga (npr. **grábrav**, **-a**, **-e prid** – grabov; **žóhke pril** – gorko). Glavninu Rječnika, ipak, čine članci složenije strukture. Uz imenice stoji oznaka roda, a potom u zagradama oznaka broja s potvrdama u jednini i množini. Upravo taj dio pruža veoma važne podatke o akcenatskoj tipologiji *jesejônskikh* imenica koja ovjerava tipične kajkavske paradigme s neocirkumfleksom ili neoakutom u očekivanim padežima. Na kraju dolaze akcentuirane egzemplifikacije s još pregršt vrijednih činjenica sviju jezičnih razina. I kod glagola je, uz oznaku (ne)prijelaznosti, naglasak u morfološkim paradigmama stavljen na one oblike koji donose i akcenatske razlikovne

⁶ Oraić Rabušić, Ivana. 2009. Fonološki opis govora Šemnice Gornje. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 35/1, 257–279.

podatke: doneseni su oblici u prezentu (1. l. jd.), imperativu (2. l. jd.), oblici glagolskoga pridjeva radnog, uglavnom i trpnog te supin.

Ako natuknica dolazi u fonološkim inačicama, one su u okolnostima potpune semantičke podudarnosti ispisane zajedno (npr. **prasića/presića ž**), a njihove se potvrde u različitim padežima donose dalje u istome članku. Kada se pak inačice semantički nalaze u sferi bliskoznačnosti, natuknice su odvojene, kao i sve njihove popratne sastavnice, no uklopljene u jedan članak. Primjer takvoga postupka lijepo je vidljiv u natukničkim inačicama **pōmat** i **pōmat**. U obradi inačica potkralo se ponešto i nedosljednosti pa se u dijelu primjera istoznačne inačice obrađuju odvojeno (npr. **racēpt** i **recēpt**). Međutim, budući da je u takvim slučajevima upućivanje na varijantni izraz obostrano, to ne narušava bitno sâmo snalaženje u Rječniku.

Unutar tijela članka nema posebnih grafičkih obilježja koja bi upućivala na frazeološki izraz (u većini dijalektnih rječnika obično znak ♦), premda se nemali broj frazema krije u oprimjerenjima, a dio je frazema isписan u kanonskome obliku bez kontekstualizacija, poput frazemā uz natuknicu **kōń** (Bíti na kuōńu. Jāki (/jāk) kak **kōń**). Kolokacije su navedene na kraju članka, no također bez posebnog

grafičkog upozorenja (npr. Vĩnska mũšica pod natuknicom **mũšica**).

Rječnik obiluje i onomastičkom građom, posebice mikrotoponimima i antroponimima, što mu daje pečat zavičajnog i lokalnog i što će zasigurno privući i one kojima lingvistika nije struka. Leksik posve odgovara vremenu sakupljanja građe, pa tako u djelu pronalazimo natuknice za telefon i televiziju, no ne i za tehnološka dostignuća novijeg datuma (mobitel, primjerice). Gledano iz današnje perspektive, dobar dio obrađenih riječi dijelom je već i pasivnoga sloja (poput natuknicā **plabōnuš** ‘župnik’ i **špitāl** ‘bolnica’). Unatoč tomu možda arhaičnijemu tonu, Rječnik nije upao u zamku diferencijalnih rječnika: glavnina primjera sasvim je sigurno i danas u uporabi ovoga mjesnoga govora, a autor je, osim toga, brižljivo pazio da u nj uvrsti i one primjere koji su dijalektolozima, posebice akcentolozima, uvijek od nemjerljive važnosti: somatizme, relevantne oblike imenica, glagola, a veliku korist predstavljaju i životne, autentične egzemplifikacije.

U spomenutim egemplifikacijama skriva se duh tradicionalnog zagorskog života, seljaka čiju sudbinu sa simpatijom i sa zebnjom pratimo u djelima Ante Kovačića te vremena koje je zahvatio odeblji sloj patine. *Děćec jae na čriěšńu pľiězal pa jae uōpal*

h tærnæ, bilježi akademik Kovačec uz natuknicu **pļiēzati**, u značenju ‘penjati se’. Zagrabivši duboko u 21. stoljeće, ovakve su rečenice u svakodnevnu životu sve rjeđe, a upravo nam ovakva leksikografska ostvarenja jamče da sve nabrojano ipak

neće pasti u potpuni zaborav. Stoga uz optimizam čekamo i druge kajkavske radove akademika Kovačeca, kao i kajkavska leksikografska ostvarenja ostalih autora koja hrvatskoj dijalektologiji i dalje nasušno nedostaju.

Marina Marinković